

УДК 352.075:504(075.8)

Мартиненко В.О.
кандидат наук з державного управління, доцент
Української академії банківської справи
Національного банку України

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В МІСТІ

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS AN IMPORTANT PART OF ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE CITY

АНОТАЦІЯ

Розглянуто інноваційні підходи до формування системи управління екологічною безпекою в місті. Одним із таких інструментів є екологічний менеджмент. Екологічний менеджмент за своїм призначенням є системою стабілізації і гармонізації суспільства і Природи. Впровадження системи екологічного менеджменту в різних сферах міської діяльності значно поліпшить екологічний стан в містах України.

Ключові слова: екологія, менеджмент, екологічний менеджмент, екологічна політика, екологічна безпека, муніципалітет.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены инновационные подходы к формированию системы управления экологической безопасностью в городе. Одним из таких инструментов является экологический менеджмент. Экологический менеджмент по своему назначению является системой стабилизации и гармонизации общества и Природы. Внедрение системы экологического менеджмента в различных сферах городской деятельности значительно улучшает экологическое состояние в городах Украины.

Ключевые слова: экология, менеджмент, экологический менеджмент, экологическая политика, экологическая безопасность, муниципалитет.

ANNOTATION

The innovative approaches to the formation of a system of environmental safety in the city is revealed. One of such tools is environmental management. Environmental management aims at stabilization and harmonization of society and nature. Implementation of environmental management in different areas of municipal activity significantly improves the environment in urban Ukraine.

Keywords: ecology, management, environmental management, environmental policy, environmental safety, municipality.

Актуальність теми. Екологічні проблеми сьогодення спричиняють небезпеку існування людини. Особливо гостро це питання стосується високо урбанізованих територій, якими є міста. У зв'язку з концентрацією у містах основної маси промислових підприємств, великих електростанцій та інших видів господарських об'єктів створюється додаткове, специфічно «міське» екологічне навантаження. Місто є не лише джерелом екологічного забруднення для оточуючих територій, алей само стає головною «жертвою самоотруєння». Діючі в містах моделі організації та управління природокористуванням та охороною природного середовища не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей в масштабах країни, і, відповідно, реалізацію оптимальних еколого-безпечних управлінських рішень. У зв'язку з цим назріла необхідність у розробці та впровадженні нових систем екологічного управління. Як показує досвід передових країн світу, однією

із таких систем в умовах ринкових трансформацій визнано систему екологічного менеджменту. За невеликої вартості впровадження вона значно поліпшує управління містом, дозволяє заощаджувати природні ресурси і знижувати витрати, підвищує імідж організації та довіру до неї з боку інших організацій і громадськості в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку екологічного управління та екологічного менеджменту вже тривалий період часу є об'єктом досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких варто виділити О.Ф. Балацького, Г.О. Білявського, Р.В.Єфремову, В.Г. Ігнатова, А.В. Кокіна, О.А. Лук'яніхіну, Л.Г. Мельника, Ю.М. Саталкіна, В.Я. Шевчука, А.Є. Хачапурова та ін. У працях цих вчених розкрито загальні проблеми, пов'язані із сучасним станом систем екологічного управління та екологічного менеджменту та деяких напрямках їх розвитку. Проте ці дослідження охоплюють, як правило, найвищий ієрархічний рівень управління – національний.

Теоретичне обґрунтування окремих аспектів механізму державного управління охороною довкілля знайшло відображення у працях таких українських вчених, як: В. Андрейцев, Т.П. Галушкіна, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О. О. Веклич, О.Я. Лазор, В.М. Трегобчук, М. Хвесик, В.Я. Шевчук, В.О. Мартиненко та ін.

Однак, незважаючи на численні наукові розробки, питання пошуку ефективних інструментів екологічного управління, що концентрувалися б на ефективних методах впровадження екологічного менеджменту в систему управління охороною довкілля в місті, залишаються недостатніми.

Таким чином, наукові дослідження системи екологічного управління та менеджменту повинні поглиблюватися, супроводжуватися пошуками інноваційних підходів до формування системи управління екологічною безпекою; рекомендаціями напрямів запровадження дієдатних систем екологічного управління та менеджменту в містах.

Метою статті є розробка рекомендацій по удосконаленню системи екологічного управлін-

ня та екологічного менеджменту для забезпечення екологічної безпеки в містах.

Виклад основного матеріалу. Місто – це багатофункціональна складна система, яка включає в себе територіально-плануючу організацію розміщення елементів природного та штучного середовища життєдіяльності населення, або містобудівних комплексів. Тривалий час більшість народногосподарських об'єктів на території міст створювалися та експлуатувалися без належного врахування вимог по техногенно-екологічній безпеці, що призвело до надмірної концентрації на порівняно невеликих територіях населення, транспорту та промислових підприємств, з утворенням антропогенних ландшафтів, дуже далеких від стану екологічної рівноваги. Це сприяє інтенсивному формуванню негативних екологічних ситуацій, появі зон екологічної небезпеки, тобто територій, у межах яких систематично порушуються екологічні норми та регламенти, проявляються ознаки деградації компонентів природного середовища, погіршення умов проживання населення і, як результат, – збільшення економічних витрат.

Незважаючи на це, при сучасному аналізі екологічного стану в містобудівних комплексах (системах) продовжують використовувати переважно тільки природно-техногенні компоненти та техніко-економічні критерії, а соціальний аспект (людський фактор) або зворотній зв'язок «населення – діяльність – середовище» для управління техногенно-екологічною безпекою фактично не враховується. Це, на думку автора, пов'язано з тим, що діючи нині в містах система регулювання та охорони навколишнього середовища складна й малоефективна. У першу чергу це стосується нормативів на викиди забруднюючих речовин і економічного механізму, який би стимулював підприємства до реалізації природоохоронних заходів. Діюче природоохоронне законодавство не враховує ступінь збитку індивідуальному здоров'ю людини й ступінь відповідальності за нього суб'єктів господарської діяльності й, тим більше, компенсації цього збитку.

Щоб запобігти цих збитків, слід міським органам екологічного управління систематично здійснювати огляди (моніторинг) процесів і політики в сфері екологічної безпеки міста і застосовували на практиці такі підходи в галузі міського планування і управління, які б конкретно відповідали принципам гармонізації життєдіяльності населення міста.

Зокрема, для цього потрібно:

- активізувати партнерський підхід до збалансованого розвитку міст на основі безперервного діалогу між учасниками процесу розвитку міста (державний сектор, приватний сектор і громади);

- поліпшувати навколишнє міське середовище через сприяння соціальної організації і підвищення поінформованості у питаннях навколишнього середовища, залучаючи до цього

процесу місцеві громади, щоб визначити потреби у суспільних послугах, у створенні міської інфраструктури, поліпшенні суспільних служб та охорони довкілля тощо;

- посилювати потенціал місцевих органів управління для ефективнішого розв'язання широкого кола питань у галузі навколишнього середовища і розвитку;

- брати участь у діяльності міжнародних «мереж екологічної сталості міст» для обміну досвідом і мобілізації національної й міжнародної технічної та фінансової допомоги;

- за сприяння з боку відповідних міжнародних установ створити механізм для мобілізації ресурсів на впровадженні виважених місцевих ініціатив, спрямованих на вирішення проблем поліпшення якості навколишнього середовища;

- надати можливість громадським групам, неурядовим організаціям та окремим особам узяти на себе відповідальність та раціональне використання і поліпшення навколишнього середовища за допомогою засобів, методів і підходів, які ґрунтуються на широкій участі населення і передбачаються концепцією охорони навколишнього середовища.

На сьогодні для України характерні нерозуміння і недооцінка змін, що відбуваються в підходах до розв'язання екологічних проблем, аж до повного ігнорування таких змін або їх крайнього спрощення і зведення до формального виконання ряду загальних вимог. Подібна позиція веде (у низці випадків вже призвела) до загострення екологічних проблем. Однією із причин такого ставлення полягає в поступовій відмові від переважання традиційних адміністративно-командних методів управління і переході в основному до сучасних ринкових механізмів екологічного регулювання. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових шляхів і підходів до вирішення екологічних проблем у містах.

Проведені дослідження та аналітичне вивчення стану та напрямів розвитку системи управління охороною навколишнього середовища в містах свідчить про те, що дуже вагомим інструментом, за допомогою якого можливо більш ефективно і результативно здійснювати екологічне управління та впливати на стан довкілля, є екологічний менеджмент.

Необхідність впровадження системи екологічного менеджменту в управління містом визначається не тільки різким погіршенням їх екологічного стану та кризою навколишнього середовища, але й закономірними тенденціями розвитку сучасного міста, такими як:

- диференціація розміщення виробництва;
- збільшення виробничих потужностей по потребах нових технологій;

- загострення впливу виробництва не тільки на природу міста, але й загальнодержавний простір;

- збільшення виробників небезпечних відходів й їхніх поглиначів (концентрація відходів);

- виникнення політичного змісту екологічної свідомості й світогляду тощо.

У цьому відношенні екологічний менеджмент за своїм призначенням є системою стабілізації і гармонізації, що спрямована на подолання розладу і досягнення узгодженості людини і Природи, а в широкому розумінні – суспільства і Природи.

Як відомо, система екологічного менеджменту – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами діяльності, які завдають або потенційно можуть завдати шкоди навколишньому середовищу; це тип управління, принципово орієнтований на формування й розвиток екологічного виробництва і екологічної культури життєдіяльності людини, який побудований на соціально-економічному і соціально-психологічному мотивуванні гармонії взаємин людини із природою [1].

Головною метою екологічного менеджменту є охорона природних ресурсів, обмеження викидів шкідливих речовин в атмосферу та водне середовище, забезпечення нормального стану життєдіяльності та підвищення рівня екологічної безпеки.

Його основні завдання:

- налагодження екологічно безпечних виробничих процесів, ефективного ресурсоспоживання та низьких показників енергоємності тощо;
- забезпечення екологічної сумісності всіх виробничих підрозділів;
- досягнення оптимальних еколого-економічних співвідношень (мінімальна собівартість або максимальний обсяг випуску продукції при найменшому збитку для навколишнього середовища);
- попередження негативного антропогенного впливу на природу в процесі виробництва, споживання або утилізації продукції, що виробляється;
- перетворення екологічних обмежень у нові можливості росту виробничої діяльності (утилізація відходів, впровадження маловідходних технологій тощо);
- створення «зеленого» іміджу в очах громадськості (вибір постачальників з врахуванням їх відношення до навколишнього середовища, передбачливість відносно ресурсів, які постаються, заохочення свідомості та екологічної споживчої поінформованості співробітників);
- відновлення продукції виходячи із соціальної відповідальності перед споживачами й створення привабливого іміджу в очах громадськості;
- стимулювання природоохоронних ініціатив, що вивільняють додаткові фінансові кошти внаслідок зниження витрат і зростання доходів (за рахунок продажу поліпшених або більше дорогих «зелених» товарів і створення принципово нової продукції).

Таким чином, впровадження системи екологічного менеджменту в різних сферах міської діяльності (управління ТПВ, природними

ресурсами, зеленими зонами, закупівля товарів та послуг тощо) можна вважати економічно корисним і доцільним. Тим більше що саме життя підтверджує необхідність впровадження системи екологічного менеджменту за стандартом ISO 14001 як частини системи міського управління [2]. При цьому слід відзначити, що система екологічного менеджменту ніколи не входить у протиріччя з існуючою системою міського управління, а тільки доповнює її. Вона є добровільною і може впроваджуватися як в організації в цілому, так і в окремих її підрозділах. При невеликій вартості впровадження система екологічного менеджменту може значно поліпшити управління охороною довкілля в місті завдяки послідовному виконанню низки таких заходів:

- розробка і прийняття міською радою екологічної політики;
- екологічний аналіз діяльності підрозділів;
- кількісна оцінка значимості їх екологічного впливу;
- створення реєстру екологічних впливів для вдосконалювання управління;
- вивчення вітчизняного та зарубіжного передового досвіду;
- складання програми поліпшення діяльності та її виконання;
- нові процедури управління та їх формалізація;
- внутрішні екологічні аудити;
- коректування процедур.

Проте, як свідчить практика, дотепер не сформована ефективна система міського екологічного менеджменту. Зарубіжний досвід організації екологічного управління в муніципалітетах свідчить, що в розвинутих європейських державах сформована досить сильна система міського (муніципального) екологічного управління, яка ґрунтується на багатолітній практиці існування громадянського суспільства з його демократичними засадами. На жаль, в Україні такого досвіду бракує, а тому подібна система міського (муніципального) екологічного менеджменту перебуває у стадії формування.

Проведені дослідження щодо запровадження компонентів EMAS у низці міст України (м. Миколаїв, м. Ніжин та ін.) свідчать, що впровадження екологічного менеджменту в систему управління містом дозволило враховувати питання довкілля в діяльності всіх основних підрозділів міської виконавчої влади і створити структуру управління, що системно інтегрує екологічні аспекти в усі важливі рішення міськвиконкому. Внаслідок цього були досягнуті вагомі результати, наприклад, в утриманні багатопверховими будинками міської ради (економія води і енергії, роздільний збір твердих відходів, ремонт внутрішніх приміщень без використання шкідливих для здоров'я матеріалів тощо); у раціональному використанні природних ресурсів – води, енергії, землі (наприклад,

усі земельні відводи проходять узгодження з відділом охорони довкілля після проведення відповідної екологічної оцінки); у пасажирських перевезеннях (екологічні вимоги до перевізників, підтримка електротранспорту, перехід автобусів та маршрутних таксі на газове паливо тощо); при закупівлях, здійснюваних міськвиконкомом (екологічні вимоги до товарів та послуг, що закуповуються).

Внаслідок цього у містах, незважаючи на зростання промисловості, чітко простежується тенденція щодо поліпшення якості атмосферного повітря і поверхневих вод, знижується споживання окремих природних ресурсів та кількість конфліктів, що виникають при земельних відводах під будівництво в зелених зонах. Безперервне вдосконалювання системи екологічного менеджменту забезпечується щорічними внутрішніми аудитами.

Таким чином, досвід міст-першопроходців свідчить, що екологічний менеджмент є ефективним засобом забезпечення екологічної безпеки в містах нашої держави. Для поширення зарубіжного та вітчизняного досвіду необхідно:

- чітко прописати функції органів місцевого самоврядування та розподілити повноваження у сфері екологічної безпеки між органами держадміністрацій і самоврядними структурами;

- надати органам місцевого самоврядування повноважень щодо врегулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання з питань охорони довкілля шляхом надання преференцій за дотримання рекомендованих екологічних норм та правил. Наприклад, доплати з місцевого бюджету тим товаровиробникам, що впроваджують екологічні технології або виробляють екологічно чисту продукцію;

- надати органам місцевого самоврядування повноважень щодо врегулювання не господарської діяльності суб'єктів господарювання, а їх екологічних результатів – ландшафтів, парків, стану земель, забруднених вод, видового біорізноманіття. Доцільно здійснювати в рамках місцевих природоохоронних програм стимулювання суб'єктів господарювання за здійснення певних природоохоронних заходів, що є обов'язковими для них за природоохоронним законодавством [3].

- для стимулювання міських рад, що впровадили систему екологічного менеджменту, потрібно удосконалити законодавство у цій царині. Це можна зробити або шляхом кодифікації норм законодавства про екологічний менеджмент, або шляхом його інкорпорації, або прийняття закону «Про екологічний менеджмент», який би встановив загальні вимоги до екологічного менеджменту (як системного, так і несистемного характеру).

- містам треба посилювати співробітництво між собою, а також з містами розвинених країн під егідою міжнародних неурядових організацій, таких як Міжнародна спілка органів місцевою управління, Міжнародна рала місце-

вих екологічних ініціатив, Всесвітня федерація міст-побратимів тощо.

- впровадження сучасної інформаційно-комп'ютерної технології, яка в наших органах місцевого управління застосовується на дуже низькому рівні. Впровадження таких технологій дасть змогу отримувати оперативну інформацію про стан екологічної безпеки в місті, оперативно приймати конструктивні рішення стосовно цих питань. Ці технології забезпечують оперативний пошук вітчизняних і особливо закордонних партнерів, розширюють можливості реального спілкування та обміну діловим досвідом з муніципалітетами зарубіжжя.

- вдосконалити систему кадрового корпусу усіх рівнів системи муніципального управління. Сучасний керівник органів управління містом повинен володіти кількома блоками знань: професійна орієнтація (регіональна економіка і екологія, управління муніципальними економікою, зовнішньоекономічна діяльність, муніципальний та екологічний менеджмент);

- право (адміністративно-муніципальне, господарське, трудове, екологічне);

- інформаційні технології (комп'ютерні технології та мережі, інформаційні системи в муніципальному менеджменті); мовно-гуманітарні знання (одна-дві іноземні мови, естетика, етика ділового спілкування, психологія управління).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про низький рівень впровадження системи екологічного менеджменту за стандартом ISO 14001 муніципалітетами. Проте ситуація може змінитися вже найближчим часом з огляду на державну екологічну політику, яка схиляється до надання переваг міським радам, що впровадили в себе систему екологічного менеджменту. Враховуючи вищезазначене, можна прогнозувати, що система екологічного менеджменту, яка забезпечить екологічну безпеку в містах України, може бути сформована найближчим часом. Разом з тим для прискорення цих процесів необхідне проведення подальших досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням теорії та практичних заходів щодо використання екологічних управлінських рішень, розвитку системи екологічного менеджменту на рівні міськвиконкомів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мартиненко В.О. Екологічний менеджмент як нова парадигма муніципального управління / В.О. Мартиненко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – №2(36). – С. 181-186.
2. ДСТУ ІСО 14001-97 Системи управління навколишнім середовищем. [Бібліографічний опис] [Текст]. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. – К.: Держстандарт, 1998. – 30 с.
3. Ковальова О.В. До питання організації управління сталим розвитком сільських територій // Ковальова О.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Economic.doc.htm.